

A NYELVI ASSZIMILÁCIÓ

KORUNK EGYIK LEGDIVATOSABB és legtöbbet hangoztatott problémája az asszimiláció kérdése. Sajnos nem mondhatnánk, hogy nagyközönség és publicisztika túl nagy óvatosságot tanúsítana e kérdés tárgyalásában. Mutatja a felületességet már maga az a könnyedség is, amellyel magát az asszimiláció szót használjuk: szinte kivétel nélkül így, pusztán, jelző és megszorítás nélkül, minden fogalmi megszűkítés, vagy körülhatárolás elhagyásával. Pedig az asszimiláció sokféle lehet: milyenségére nézve természetes, vagy mesterséges, tudatos (önkéntes) vagy tudattalan, irányára nézve faji (vérségi, biológiai), vallási, társadalmi, nyelvi, nemzeti s mindenek között mint legbonyolultabb és talán mindörökre kifürkészhetetlen: a népiségi asszimiláció.

Az asszimiláció legszélesebb formája, a népiségi asszimiláció, egy egyének, vagy egy társadalmi közösségnek egy másik idegen népiséghez való tökéletes áthasonulása, annyira komplikált jelenség, a testi és szellemi összetevők olyan sokaságának összefonódottságával jár együtt, hogy annak pontos megfigyelése, törvényeinek megállapítása mai ismereteinket messze meghaladja s az emberi ész számára talán Örökre megfejthetetlen marad. Hiszen a népiség maga, statikus állapotában is olyan összetett valami, hogy leírása, meghatározása szinte lehetetlen (pl. mi a magyarságnak vagy németységnek, mint népiségnek a lényege, melyek állandó szellemi s esetleg testi vonásai, mik az egyénben a népi s mik az átöröklés, nevelés és környezet által nyert egyéni vonások?). A népiség szinte kibogozhatatlan rejtély, mert benne nem csupán biológiai, feji, hanem lemérhetetlen és az exakt vizsgálat alól elvont szellemi, lelki összetevők is nagy számban szerepelnek. Ha a népiség a maga statikus állapotában is ilyen komplikált jelenség, mennyivel inkább annak kell lennie a változás, a dinamizmus állapotában, tehát abban, amelyet asszimilációs folyamatnak szoktunk nevezni. Konkrét esetben: hogy hogyan lesz egy szlovákból magyar, hogy milyen szellemi (esetleg testi) elváltozásokon kell keresztül mennie, hogy mikor ér véget az áthasonulás folyamata, hogy egyáltalán lehetséges-e a teljes, 100%-os áthasonulás, az első, vagy egy X-ik generációban, mind e kérdésekre vonatkozólag ma még jóformán a sötétben tapogatózunk. Szinte a végtelenbe nő azonban a probléma beláthatatlansága, ha az egyén asszimilációja helyett tömegek, egész népdarabok asszimilációjáról van szó. Valamivel

közelebb járunk a realitásokhoz, ha a népiségi asszimiláció helyett az asszimilációnak valamelyik másik, a megfigyelés számára inkább hozzáférhető ágát kíséreljük meg vizsgálat alá vonni. Így sokkal konkrétebben foglalkozhatunk az asszimiláció kérdésével anthropológiai téren és ugyancsak érdekes és politikailag is hasznosítható megfigyeléseket tehetünk a tisztán nyelvi asszimiláció terén, bár törvények és szabályok megállapításától még itt is messze vagyunk.¹

Az alábbiakban — elsősorban H. Harmsen egyik cikkének² ösztönzése alatt — megkíséreljük némileg összefoglalni, rendszerezni és példákkal illusztrálni azt a sok részletmegfigyelést, amelyet idegen és magyar kutatók a nyelvi asszimilációra vonatkozólag tettek.

Melyek tehát a nyelvi asszimiláció szempontjából fontos tényezők egy népcsoportnál? Elsősorban is az illető nép szociológiai struktúrája. Itt az első kérdés a település létrejöttének módja. Az asszimiláció szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy valamely népcsoport jelen lakóhelyén Óslakos-e, vagy települő. Az óslakos népcsoportok (Teleki Pál elnevezésével élve: tradicionális kisebbségek) mint nálunk a tótok, rutének, külföldön a baszkok, katalánok, nagy tömegükben alig mutatnak hajlandóságot egy fölébük, vagy melléjük települő néphe való nyelvi áthasonulásra.³

Ebben a jelenségben alighanem szerepe van az évszázados együtt-lakásnak, az ily népcsoport rendszerint tekintélyesebb számának s egyéb esetleges körülményeknek (az újonnan jött néphez viszonyítva erősebb kulturális nivőkülönbség, elűtő vallás stb.). Jóval hajlamosabbak a beolvadásra az önkéntes kisebbségek, amelyek maguktól vándorolnak be egy idegen országba, bár a szászok példája azt mutatja, hogy megfelelő tudatos elzárkózás mellett egy aránylag kisebb számú népcsoport is megőrizheti anyanyelvét és nemzeti lélekállományát hosszú időn keresztül, nagy vonzóereju szomszédnép mellett is, mint aminő a magyar államnép volt. Különösen erős ellenállóképességet mutatnak nagy tömegben bevándorló vallási menekültek az esetben, ha vallásuk erősen elűt a vendéglátó ország népességétől, mint nálunk a Csarnojevics Arzen pátriárka vezetése alatt bejött szerbeké, kik egyházuk autonómiájának védelme alatt saját külön életüket élték. Külföldi például viszont az Európa keletén élő zsidók szolgálhatnak.

¹ Külön is hangsúlyozni szeretnénk, ami eszme-futtatásunkból már eddig is kiliviláglott, hogy mi a népiséget nem azonosítjuk a nyelvvel. Magyar, német, skót népiségű szerintünk nem az, aki magyarul, németül, vagy angolul (!) beszél, hanem akinek lelki struktúrája, szellemisége tipikusan magyar, német vagy skót. A lelki struktúra és a nyelv igen sok, talán a legtöbb esetben összeesik, de pozitív és negatív irányban egyaránt vannak inkongruenciák. Tipikusan magyar népiségű lehet az is, aki még vagy nem, vagy már nem tud jól magyarul. A „nép“-et a következőképp definiálnám: „a nép egy bizonyos — homogén vagy nem homogén — vérségi köteléken alapuló olyan egylényegű társadalmi közösség, melyben az általa lakott táj természeti adottságai, a tradíciók ereje (esetleg saját államiság), a vallás- és legtöbb esetben a közös nyelv és kultúra egységes szellemi habitust fejlesztettek ki“. Ezek szerint a nyelv csak egy—nem is mindig szükséges — eleme a népiségnek, a népiségi asszimiláció sem azonos tehát a nyelvi asszimilációval, bár többnyire határozott lépés az előbbi felé.

² „Volksbiologische Entfaltungsgesetze“ a „Bevölkerungsfragen. Bericht des Internationalen Kongresses für Bevölkerungswissenschaft 1935. München, 1936. Lehmanns Verl.“ c. kötetben.

³ Más kérdés, hogy népiségben, életformában valószínűleg erős közeledés jön létre mindkét oldalról.

Nem ilyen ellenállóképeseek a gazdasági település céljából bevándorló népcsoportok, már csak azért sem, mert ezek rendszerint idegen nyelvű többségi nép közé telepednek, a dolog természete szerint a környező néppel élénk gazdasági és kulturális érintkezésbe kerülnek s még akkor is könnyebben felveszik a környező nép nyelvét, ha nem egyedenként, elszigetelve, hanem nagyobb csoportokban laknak. Az asszimiláció ezen esetére a régi és új Magyarországnak majd minden vidékén tömegesen, találhatunk példákat, természetesen nem csak olyanokat, ahol a magyarság volt a beolvasztó fél. A felvidéki német települések jó részét például a tótság, egyes bácskai francia telepéseket a németség szívott fel maradéktalanul. A tömegasszimiláció szempontjából általában nem számbajövők a politikai menekültek, a bűntények miatt menekülők, valamint a deportáltak, kényszertelepítettek.

A település keletkezésének módja bizonyos fokig már meghatározza a település zárt vagy laza jellegét. Ha egy település zárt, azaz ha a népcsoport társas életmegnyilvánulásainak egy nagyobb körére vonatkozólag sajátos és őt elkülönítő formákat alakít ki, külső hatásokkal szembeni ellenállása felfokozódik, még pedig annál nagyobbra, minél nagyobb a lelki és társadalmi zártságot elért tömeg. A zártság klasszikus példáját az erdélyi szászok szolgáltatták, kik évszázadokon keresztül úgy éltek Magyarországon, magyarok és románok természetes túlerejének állandó nyomása alatt, privilégiumaikba, nyelvükbe, egyházukba és társadalmi szervezeteikbe beburkolózva.

Egy nép települési, lelki és társadalmi zártságát leginkább a modern forgalom — civilizáció, az út, vasút, autó, telefon, rádió — fenyegeti szétvetéssel. A környezetnek ez a behatolása persze a fenyegetett népcsoport egyes társadalmi rétegeit különböző mértékben kapja el. Legkevésbé mozdíthatók meg, legkonzervatívabbak, öröklött életformáikat s így nyelvüket is legnehezebben vetik le a parasztek, akik kis birtokukkal többé-kevésbé autark életet élnek s érintkezésük az asszimilációt okozható külvilággal aránylag a legkisebb. Egy önvédelemben álló népcsoport számára igen fontos tehát, hogy megfelelő tömegű kisbirtokos parasztság képezze az ellenállás szilárd alapját. A nagybirtok ilyen nemzetpolitikai szempontból nem töltheti be azt a szerepet, mint a kisbirtok, sőt esetleg közvetett úton a nemzeti védelemre hátrányos is lehet, mert kisbirtokok képződését megakadályozván, egykére vezethet. A parasztsághoz képest könnyebb asszimilációs tárgy a városi elem, mely az idegen hatásoknak sokkal erősebben van kitéve. A magasabb kultúra s az ebből logikusan folyó nemzeti tudatosság korántsem biztos védelem az idegen asszimiláció ellen. Sőt! Sok esetben éppen a magasabb kultúrfok kelti fel ezekben a rétegekben a még magasabb idegen kultúra iránti vágyat, a kívánczóságot előkelőbb, „úrabb“ életforma felvétele után. Az ú. n. „társadalmi terror“, a környező nép magasabb társadalmi rétegeinek csendes érintkezési bojkottja a másnyelvűek ellen is rendszerint ezekre a városi rétegekre, főleg az ú. n. intelligenciára szokott „megszelídítő“ és beolvasztó hatást gyakorolni. Ugyancsak itt gyakoribb az opportunizmusból, személyes gazdasági előnyök biztosítására irányuló törekvésből történő nyelvcsere is, különösen, ha a fölfelé

törekvő olyan népiségből származik, mely kis számánál vagy elmaradottságánál fogva nem látszik elég szilárd anyagi alapot biztosítani egy nagybbszabású karrier elérésére. Mindezek a tényezők egyenként vagy többesben oda vezethetnek, hogy egy-egy népcsoportnak teljesen hiányoznak a magasabb osztályai, mert a magasabbra emelkedők automatikusan felveszik a többségi nép nyelvét.¹ így volt ez a régi Magyarországon a magyar nyelvvel, főleg a ruténeknél, sváboknál, a tótoknál, a német és magyar nyelvvel a zsidóknál.

Általában a társadalmi egyenlőség erős asszimilációs tényező. Az egy társadalmi osztályhoz való tartozás huzamos együttélés esetén különböző nyelvű, de azonos érdekeltsgű és műveltségű osztályok között érdekazonosságot teremt, közeledést hoz létre s ugyanekkor eltávolodást idézhet elő az egy nyelvet beszélők különböző osztályai között. Viszont két különböző nyelvű nép között a társadalmi különbség akkor is gátolhatja az áthasonulást, ha ez a társadalmi egyenlőtlenség inkább csak elméleti értékű. Mikó Imre figyelmeztet arra a jelenségre, hogy egyes erdélyi területeken vegyesen élő, román és magyar földművesek közt főleg az akadályozza az asszimilációt, hogy a magyarok többnyire nemes utódok, míg a románok egykori jobbágyok leszármazottai s így elsősorban rang- és osztálykülönbséget látnak egymás között. Az ilyen érzelmi szempontok a különböző nyelvű népek városi népességénél, elsősorban a proletariátusnál, a közös szegénységben már elhalványulnak és a taszítóerők hátrányára már érvényesülnek azok a vonzóerők, melyekről fentebb beszéltünk. Mindazonáltal a népcsoport életében a városi elemeknek igen fontos hivatásuk van; a „városi. -nak nevezhető tulajdonságok (nagyobb mozgékonyosság, magasabb kultúrnívó, nagyobb érintkezési, tárgyalási ügyesség) igen fontos szerepet juttatnak a városi elemnek a kisebbségek életében. Általában megállapíthatjuk, hogy egy népcsoport társadalmi felépítettsége annál szerencsésebb, gazdasági és politikai súlya annál nagyobb s így önvédelmi lehetőségei is annál kecsegtetőbbek, minél teljesebb, minden osztályt magába foglaló és minél harmonikusabb megoszlású a társadalma. A régi Magyarországon a társadalmi teljességet leginkább a szászok közelítették meg, nem volt rossz a helyzete e szempontból a románoknak sem, míg a hiányos társadalom tipikus példáját a rutének és a svábok szolgáltatták, akiknél önálló „népi“ intelligencia nem tudott kifejlődni.

A népcsoport társadalmának teljessége azért is nagyfontosságú, mert megfelelő szolidaritás esetén hathatósan elő tudja mozdítani egész népcsoport gazdasági prosperitását. Hangsúlyozottan ki kell emelnünk az asszimilációs veszély szempontjából egy népcsoport gazdag vagy szegény voltának fontosságát. Ha a népcsoport általánosságban biztosítani tudja fiainak tisztességes megélhetését, egyrészt megmenekül attól a veszedelemtől, hogy a falusi nincstelenek a váro-

¹ Azt a jelenséget, hogy főleg városi elemek a régi nyelvet megtartják ugyan, de szellemiségben eredeti népiségüktől eltávolodva, annak szellemi egységfrontját megbontják (internacionalizmus, a saját népiség lebecsülése stb.) szintén fel kell jegeznünk, mint a nyelvi asszimilációt közvetett úton elősegítő tényezőt.

² „Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés.“ Cluj-Kolozsvár, 1932. Az Erdélyi Fiatalok kiadása c. művében.

sokba tódulva elproletarizálódjanak és kiszakadjanak a népi községekből, másrészt sok anyagi és társadalmi csábítástól meg tudja kímélni képzett fiait. De a kisebbségnek, mint kulturális kollektívumnak is óriási előnye a vagyonság. Hazai románjaink, szerbjeink, szászaink például hatalmas autonóm iskolahálózatukat óriási egyházi vagyonaikból tartották fenn. A népcsoport gazdasági jóléte nagyon fontos követelmény: az asszimilálni akaró többségi nép, illetve államhatalom s ezért iparkodik elsősorban az idegennyelvű népcsoportok gazdasági erejét aláásni (földreform, bányák, üzemek, bankok államosítása, részvénytársaságok, vállalatok igazgatósági tagságainak többségi nemzetbeliekkel való betöltése, állami megrendeléseknél mellőzés, az árak alacsonyabb megállapítása azok termelvényeinek átvételénél, a munkanélküliség elleni lanyhább küzdelem a másnyelvű területeken, az adók aránytalan magas kivetése és hasonlók). A fenyegetett népcsoport ezzel szemben csak az önvédelem fegyveréhez nyúlhat, melynek eszközei: a társadalmi szolidaritás tudatosítása, szövetkezeti mozgalom kiépítése stb. Aránylag kevés az olyan népcsoport, amelynek anyaországa gazdaságilag segítségére tud sietni a fenyegetett kisebbségnek. Ennek előfeltétele persze az anyaország olyan külpolitikai súlya, hogy az asszimiláns államhatalom kénytelen legyen elnézni ezt a segítségnyújtást. (Ennek a feltételnek ma a praktikumban az érdekelt európai országok közül jóformán egyedül Németország tud megfelelni.)

Az eddig elsorolt társadalmi tényezőkön felül igen fontosak az asszimiláció szempontjából a veszedelemben forgó népcsoport társadalombiológiai tendenciái, egyszerűbben szólván: a kisebbség egészsége. Természetes, hogy minél nagyobb számú és testileg is minél intaktabb egy népcsoport, ellenállóképessége minden irányban annál nagyobb. Ezért fokozott figyelmet kell szentelni a tömegbetegségeknek (tüdővész, nemi bajok) s főleg a végzetes pusztulást hozható egykének. Ugyancsak harcolni kell az elkorcsosodás ellen, különösen ott, ahol különböző okok miatt divatba jönnek a rokonok közt történő, vagy a kizárólag saját faluból való házasságok. Míg e jelenségek csak közvetve lehetnek előmozdítói a nyelvi beolvadásnak — az ellenállóképesség aláásával —, a vegyes házasságok sok esetben már közvetlenül is megindítói az asszimilációs folyamatnak. Ha az apa idegen népiségű, a házasságból származó gyermekek (esetleg az anyák is) a kisebbség számára szinte elveszettek tekinthetők.

A nyelvi asszimiláció szempontjából a szociológiai struktúra mellett másik főtényező a népcsoport fekvése. A népcsoport helyzete sokkal védettebb, ha az a határon, az anyanéppel összefüggően telepedett, kiváltkép, ha az anyanép nagyszámú és a határontúli népcsoporthoz erős érzelmi szálak kötik. Még előnyösebbé válik e helyzet, ha e település nem hosszan elnyúló, hanem tömör tömb, lehetőleg egy természetes kulturális és politikai gócponttal. (Természetesen a legideálisabb az a helyzet, ha az ily módon telepedett népcsoportot az államalkotó, tehát elsősorban asszimilációveszélyes néptől még egy harmadik, idegen sáv is elválasztja.) Jóval fenyegetettebbek az idegen nyelvű területre beugró félszigetek, amelyeket az idegen ten-

ger árja rendszerint mind vékonyabbra mos, hogy végre eltüntessen. Az ilyen félsziget levágására igen alkalmas módszer a félsziget nyakán egy vékony idegen sáv telepítése, miáltal a félsziget szigetté válik. A szigetek sorsa nagy általánosságban nem kétséges: minden oldalról egyfajta idegen néptől körülzárt sziget — megközelítően egyenlő kultúrfok mellett — biztos asszimilációra van ítélve, csak a tempó, melyben e természetes folyamat végbemegy, függ különböző tényezőktől. Nagyjelentőségű a fekvés szempontjából az is, hogy a népcsoport települési területe népiség szempontjából mennyire zárt, azaz mennyire nyomultak bele idegennyelvű elemek. A felvidéki magyarságnak pl. ma még egyvégtében a határ mentén futó széles sávja három helyen elvékonyodik. A cseh államhatalom telepítéssel és iskolapolitikával — sajnos, szinte máris teljes eredménnyel — azon fáradozik, hogy e három helyen a tót elemet lehozza a politikai határig, miáltal az egységes magyar nyelvterület három összefüggéstelen darabra fog szakadni s egy tömb helyett három részlettömbbé fog szétesni s ezáltal organizálása és védelme sokszorosán megnehezül. E példa is mutatja, hogy a népcsoport geopolitikai helyzete — hasonlóan társadalmi struktúrájához — nem állandó és végleges, hanem folytonos változásoknak van kitéve, azt telepítés, kivándorlás, szaporodás, városba tódulás gyökeresen megváltoztathatják. Mindé változások pedig szükségszerűen visszahatnak magára a népcsoportra: összetartására, szervezettségére, erejére, izolálódására, partikuláris érdekek keletkezésére stb.¹

A társadalmi struktúra és a földrajzi fekvés mellett a harmadik fontos tényezőcsoport a nyelvi asszimiláció szempontjából a népkisebbségnek az államhoz való viszonya. Már eddigi fejtegetésünk több helyéből kitűnt, hogy az államhatalom lényeges mértékben befolyásolhatja az asszimilációt. Történhetik ez tisztán passzív módon, anélkül, hogy az állam cselekvőleg beleavatkoznék az illető népcsoport életébe. Magának az államnak pusztá sorsa, külpolitikája, háborúi, csatavesztései, presztízsnyerése vagy vesztesége vonzó vagy taszító hatást gyakorol másnyelvű lakosaira is. A magyar történelem egy-egy fényes periódusa önkéntes tömegasszimilációt eredményezett; így az 1840-es évek nagy nemzeti mozgalmi, vagy a 67-es kiegyezést követő hatalmas fellendülés az idegen nyelvű polgárok tömegeit bírta önkéntes és tudatos asszimilációra. Asszimilációs diszpozíciót teremt egy kisebbségben az is, ha vendégállama és anyaországa közt hosszú időn keresztül baráti a viszony (némettség a történeti Magyarországon), ellenkezőt a viszony kiéleződése, vagy pláne fajrokonok leigázása. Asszimilációs hajlandóságot ébreszt a központi hatalom történeti folytonossága — s ami ezzel egyet jelent: — az idegennyelvű népcsoport történeti öntudatának hiánya is. Az állam azonban ezen túlmenően pozitív vagy negatív irányban is beleavatkozhatik, még pedig gyökeresen, egy idegennyelvű népcsoport életébe. Pozitíve úgy,

¹ Legnagyobb az asszimiláció veszélye természetesen az ú. n. kevert vidéken, különösen ott, ahol a keveredés biológiailag is folyik. (Érdekes dolog, hogy vannak oly kevert vidékek, ahol idegen népelemek együttélése csak külsőleges: Erdélyben pl. a szász területen szászok és románok nem házasodnak össze. Ezzel szemben pl. a keleti tótságban magyarok és tótok közt gyakori az összeházasodás.)

hogy annak közjogi védettséget biztosít. Ilyeneket adott nagyszámmal a magyarság középkori kisebbségeinek,¹ privilégiumok alakjában, ilyet kaptak kulturális téren a 67-es kiegyezés után az idegennyelvű egyházak. Ilyenek az újabb békeszerződésekben nagyobb számmal létesített területi autonómiák, amikor is egy idegen népiségű terület egy vendégállamon belül saját területén teljes vagy nagyfokú önkormányzatot kap és ilyen az észtsországi híres kultúraautonómia, hol a német és zsidó kisebbség összes kulturális ügyeit (iskolaügy, tanítók alkalmazása, színház, könyvtárügy, testnevelés) saját maga intézi az állam minden beleavatkozása nélkül.

Az államok jóval nagyobb száma azonban inkább ellenkező irányban avatkozik be a kisebbségek életébe, gazdasági- és kultúrpolitikájával igyekeztvén odahatni, hogy azokat az asszimilációra bírja. Fentebb már rámutattunk egy pár gazdaságpolitikai fegyverre, melyeket az államok a modern asszimilációs harcban alkalmazni szoktak. A gazdaságpolitikai eszközökkel vetekednek az asszimilációs harcban az állam kultúrpolitikai fegyverei (cenzúra, színjátszás megnehezítése, kulturális szervezkedés meggátolása, szellemi határzár az anyaország felé s egy sereg hasonló, de legelsősorban az iskolapolitika: államnyelvű iskolába kényszerítés vagy csalogatás, nemzetiségi elközömbösítési kísérletek, többségi nemzetiségű tanítók, tanárok alkalmazása a kisebbségi iskolákban, megfelelő tanterv és taneszközök és így tovább).

Meg kell azonban állapítanunk, hogy bármily hathatós eszközökkel nyúlhat is bele az állam másnyelvű népcsoportjai életébe, lehetetlenre ő sem képes; az asszimilációt legfeljebb meggyorsíthatja, de kikényszeríteni nem tudja. Az angoloknak az írekkel, a poroszoknak a lengyelekkel, az oroszoknak egy csomó nemzetiséggel folytatott irtó — végeredményben igen mérsékelt sikerrel járó — háborúja azt látszik bizonyítani, hogy egy népet erőszakkal beolvasztani lehetetlen. Az asszimiláció természetes folyamat, melyet lehet mesterséges módokon gyorsítani és előmozdítani, de az erőszakos eszközök használata igen kétélű fegyver. A hangos asszimilációs lárma s terror feltétlenül a veszélyeztetett népcsoport szervezkedését idézi elő gazdasági, kulturális és politikai téren egyaránt, szellemiség tekintetében öntudatosít, politikailag pedig elszakadási tendenciákat, irredentát termel.

S ezzel — a nemzeti tudatosodással — eljutottunk az asszimiláció szempontjából igen fontos negyedik jelenségkomplexumhoz: a kulturális — szellemi erők csoportjához. Mint megtartó- és konzerváló kulturális erő az ethnosközösség (otthon, család, szülőföld, életmód, miliő, viselet) mellett elsősorban az iskola jön számba — persze csak akkor, ha a tanítás és nevelés ugyanolyan nyelvű és érzésű tanerők kezében van letéve, amelyikhez az iskolát látogató gyermekek tartoznak. Viszont igen gyakori az államnyelvi iskolának az asszimiláció érdekében való csatasorba állítása is, pedig véleményünk sze-

¹ Ld. erre vonatkozólag Szekfü Gyula cikkét: A magyarság és kisebbségei a középkorban. (Magyar Szemle. 25. köt. 1. sz.)

rint a népiskola egymagában véve nem képes az asszimilálásra még akkor sem, ha a gyermek csak a vallásban, vagy még abban sem kap anyanyelvi oktatást. Ha az asszimilációs népiskolát nem követi további asszimilációs behatási folyamat, akár természetes úton-módon (idegen környezet stb.), akár az asszimiláló nyelven történő továbbtanulás útján, akkor a népiskola asszimiláló hatása rövid idő múlva újra elhalványul. A népiskola asszimilációs diszpozíciós hatását tehát a magunk részéről nem becsüljük igen nagyra (a közép- és főiskoláét annál inkább!), elismerjük azonban nagy negatív hatását: a nemzeti bizonytalanságerzet felkeltését és a kétnyelvűség jelenségének előidézésével az anyanyelvben való elgyámoltalanodást. A népiskola és középiskola asszimilációs hatásának feltűnő erősségi fokkülönbözősége azzal magyarázható, hogy a tudatos népiségválasztás kora a serdülő kor; a legtöbb esetben itt dől el az, hogy az alternatíva elé került egyén melyik nyelvet, kultúrát s népiséget választja. (Persze igen sok esetben ez a választás és döntés, nem tudatosan: nem ésszel, hanem szívvel történik.)

Az iskola mellen az asszimiláció szempontjából a kulturális tényezők közül a vallásnak van elsőrangú fontossága. A más felékeztelt szemben érzett averzió konzerváló erőként hat. Méginkább megnyilvánul azonban ez az idegenkedés akkor, ha nem egy más felekezetiről, hanem egy idegen vallásról (pravoszlavia, izraelita vallás, mohamedánizmus stb.) van szó. Kétségtelen ténynek vehetjük, hogy közös vallás esetén sokkal könnyebben és simábban megy a nyelvi asszimiláció, mint vallási különbség esetében. Viszont megfordítva: sokszor a vallás az egyetlen megtartó erő akkor, mikor minden más tényező az asszimiláción dolgozik; a vallás a maga anyanyelvi pasztorációjával, vagy esetleg anyanyelvi istentiszteletével az eredeti népiségnek s ezzel együtt az anyanyelvnek egyik legerősebb — ha nem a legeslegerősebb — fellegvára marad. (A balkáni keresztény népek népiségét a százados török uralom alatt elsősorban a vallás mentette át.) Réz Mihály azonban érdekes példakkal hívja fel figyelmünket arra,¹ hogy e téren sem szabad általánosítanunk: Nem minden fajnál (=népiségnél) egyforma jelentőségű a vallás s így az egyházi szervezetből adódó bontó és kapcsoló tényezők jelentősége sem lehet egyforma minden fajnál...— Az a körülmény pl., hogy a magyarországi tótság vallásilag két részre van oszolva s mind a két rész ismét egy-egy magyar egyházba beszerelve: még különösebb fontosságot nyer azáltal, hogy a tótság lelki életében a vallásnak elsőrendű jelentősége van. A vallás tehát itt a (tót) nemzetiség szempontjából kiválóképpen bontó, a magyar nemzeti egység szempontjából pedig elsőrangú kapcsoló tényező. Ellenben az erdélyi százszok protestantizmusa — mely külön egyházi szervezet dacára is bizonyos érzelmi közösséget szülhetett volna — még a bécsi politika katolizáló korszakában sem egyesítette őket a protestáns magyarsággal... Lényeges nemzetiségi szempontból annak a megállapítása is, hogy azon egyházak, amelyekhez az egyes nemzetiségek tartoznak, milyen

¹ Ld. Réz Mihály posthumus tanulmányát: „A nemzetiségi kérdés a politikai tudomány szempontjából”. Pécs, 1925. Dunántúl ny.

tendenciájúak. A görögkeleti egyházé pl. határozottan fajpolitikai természetű, míg a katolikusban ez nincs meg. A római katolikus egyház viszont a minden állammal szemben való presztízse és pretenziói által a külállamokhoz való barátságos vagy ellenséges viszony által bíró politikai jelentőséggel...“

A vallás mellett igen nagy jelentőségű a kultúrfok is. Általában az a felfogás alakult ki, hogy beolvadás csak megközelítően azonos kultúrfok mellett történik, hogy azonban milyen irányban: a magasabb kultúra vagy az alacsonyabb felé, erre nem mernénk határozott feleletet adni. Inkább azt vélnők, hogy a beolvadásban a többi egyéb — eddig felsorolt — asszimilációs momentumnak van döntő befolyása, a kultúrfok inkább csak mint akadályozó vagy elősegítő tényező esik a latba. Nézetünk szerint a fejlettebb kultúra beolvasztó ereje mellett állástfoglalók csak a városi beolvadásokat tartják szem előtt, ahol az intellektüeleknel (s talán még inkább a félintellektüeleknel) esetleg kizárólagos asszimilációs befolyást gyakorolhat az államnnyelvi fejlettebb kultúra s még inkább a kényelmesebb, csillogóbb „úri“ életforma, viszont megfelelnek a vidéken, a nyelvhatárokön lefolyó népiség-eltolódásokról, ahol a harcban váltakozó sikerrel marad felül hol egyik, hol másik nemzetiség, tekintet nélkül arra, hogy melyik népnek van fejlettebb kultúrfoka. Ilyenformán a „kultúrfok“ szempontjából csak azt a tételt szabad megállapítottnak vennünk, hogy beolvadás csak megközelítően azonos kultúrfok mellett jön létre. Nem valószínű, hogy pl. a szászok valaha is beolvadjanak a románok közé (legfeljebb kihalhatnak), éppenúgy, mint ahogyan az oroszok sem fogják soha asszimilálni tudni pl. a csuvasokat, vagy egyéb alacsony nívón álló tundra-népet. A kultúrfok még egy vonatkozásban fontos az asszimiláció szempontjából. A fejlettebb kultúrával ugyanis együtt szokott járni a nemzeti tudatosság. Ez utóbbinak pedig elhatározó fontossága van a népcsoport fennmaradására és sorsára. A nemzeti tudatosság a népiségnek öntudatos átérzése és igénylése, az a szilárd elhatározás, hogy mindent megteszünk és minden áldozatot meghozunk nemzetünk boldogulásáért és fennmaradásáért, talán a legfontosabb konzerváló, megtartó erő egy fenyegetett népcsoport védelmében. A sok klasszikus történeti példa közül a legfrissebb és igen tanulságos erre a lengyelségé, amely évszázadokon keresztül három részre szaggatva s a legbrutálisabb elnyomó kísérletek alatt nyögve egy pillanatra sem adta fel nemzeti tudatát és életakarátát, egymásután robbantotta ki lázadásait és felkeléseit, míg a világháború után sikerült szabadságát visszanyernie. A nemzeti tudatosság, ehhez kapcsolódóig az idealista szellem, a népcsoport szellemi magatartásának egységes volta, az élethez való szívós ragaszkodás jelentőségét az asszimiláció szempontjából elsőrangú tényezőknek kell elismernünk.

ÁTTEKINTVE ÍGY AZOKAT a momentumokat, melyek a természetes nyelvi asszimilációra gátló vagy elősegítő hatással vannak, magával az asszimilációs folyamat természetével, lefolyásával kellene még foglalkoznunk. Sajnos, itt a megfigyelések még olyannyira

hiányosak, hogy alig lehet belőlük valami pozitívumot leszűrni.¹ A nyelvi asszimilációnak mindenesetre legfeltűnőbb jelensége a két-nyelvűség, mely jelentkezhetik az asszimilálódó egyénnél, családban, sőt egész vidékeken is. Speciális esete a nyelvi asszimilálódásnak az, amikor egyes vidékek lakossága nem kétnyelvű, hanem kevert nyelvű: a két érintkező nyelvből egy harmadik alakul ki (mazur, a Felvidék egyes vidékein tót-lengyel keverékn nyelv), melyben az egyik nyelvnek domináló szerepe van. A nyelvi asszimiláció, különösen a nemzeti-ségi tömbök, félszigetek és szigeteken mindenesetre hosszadalmas folyamat és azt különböző behatások (impériumváltozás, nemzeti-ségi tudatosodás) meg is akaszthatják és visszafordíthatják.

Kétségtelen, hogy az asszimiláció kérdése a magyarságra nézve elsősorú jelentőségű. Az volt a múltban is mindig, hiszen egész történelmünk alatt tömegével olvasztottunk be idegen nyelvű népcsoportokat és — töredékeket. Ma e kérdés — sajnos — inkább negatív előjellel érint bennünket: az elszakított magyarság asszimilációs veszélyeztetettsége révén és egyes beolvadásban levő (vagy már beolvadt?) csonkahazai elemeink reasszimilációjának lehetőségével kapcsolatban. Mérhetetlen fontosságú lenne tehát ránk nézve az e kérdéssel való komoly és beható foglalkozás. Elszigetelt egyéni teljesítmények e téren — igen szétágazó és rengeteg adatanyag begyűjtését, vidéki kutatóutakat feltételező munkáról lévén szó — nem sok eredményt hozhatnak. Tudományos intézményeinknek kellene vállalkoznia arra, hogy egy ilyirányú huzamosabb kutatásra az anyagi eszközöket előteremtik, a munkát központilag irányítják és megfelelő szakembereinket (történészek, anthropológusok, biológusok, ethnografusok, szociológusok, pszichológusok, nyelvészek) stb. a munkába céltudatosan beállítják. A várható eredmény — elsősorú nemzetpolitikai fontosságú vállalkozásról lévén szó — megérné a ráfordított pénzt, munkát és fáradságot.

MORAVEK ENDRE

¹ Megfelelő óvatosságra intve, leközelítjük itt K. C. von. Loeschnek az asszimiláció lefolyására megállapított sémáját, annak megjegyzésével, hogy e séma helyességének megállapítása csak a jelenleginél jóval nagyobb megfigyelésanyag birtokában lesz lehetséges. A séma—amely egyébként az Észak-Amerikába kivándorló és beolvadó németekről készült, tehát nem is vindikál magának általános érvényt — a következő:

„1. állapot: A bevándorló gondolkozásában és otthon beszélt nyelvében német marad, az üzletben és nyilvános életben angolul beszél.

2. állapot: Az országban született első generáció már kétnyelvű. A német az első helyről a másodikra szorul vissza; amerikai a felfogási centrum (amelyhez az ember gondolatai, érzelmei és képzeletvilága igazodik), de még a szülők német felfogási centrumának élénk közrehatásával. Németül már csak otthon, a szülőkkel beszélnek, a német még beszédre, de már nem írásra használt nyelv.

3. állapot: A második generáció a németet már mint beszélt nyelvet is elveszti. A képzeletvilág már többé egyáltalán nem német színezetű. A nagyszülők német származására való emlékezés már nem él a mindennapi emlékezetben, de ünnepies alkalmakkor visszatér. Már csak értelmi jellegű.

4. állapot: A harmadik generáció szégyenü a német leszármazást, vagy elfelejti; mindenesetre nem törődik többé vele („macht... von ihr ... keinen Gebrauch mehr“.) Az elnémetietlenedés befejeződött, a „vér“ nem szólal meg többé. Hogy a családi nevet is idegenre változtatják-e, lényegtelen.“ (Idézve Chr. Vasterling: Entdeckungsgefahren im Reifealter. Berlin, 1936. Juncker und Dönhaupt c. műve nyomán.)